

СПІВРОБІТНИЦТВО ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНІВ ЯК ОСНОВА ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

В статье рассматривается проблема сотрудничества учителя и учащихся как основа личностно-ориентированного обучения. Изучаются причины низкого уровня познавательной, творческой активности учащихся в учебном процессе. Особое внимание уделяется диалогическому обучению, которое лежит в основе сотрудничества учителя и учащихся, и требованиям относительно организации учебного диалога.

The article examines the problem of cooperation of a teacher and pupils as a basis of personally oriented teaching. The reasons of a low level of pupils' cognitive, creative activity in the educational process are studied. Special attention is paid to the dialogic teaching, which lies in the basis of cooperation of a teacher and pupils, and to the requirements to the organization of an educational dialogue.

Підвищення ролі людського фактору в житті суспільства зумовлює необхідність реформування в системі відносин вчителя та учнів. Гуманізація та демократизація цих відносин можливі лише в умовах особистісно-орієнтованого навчання.

Особистісно-орієнтований підхід до організації шкільного учбового процесу забезпечує організацію занять з урахуванням основних характеристик особистості учня, завдяки цьому розкривається неповторність його індивідуальних особливостей. Відповідно до цього, вчитель у навчальному та виховному процесі повинен зосередитися на

потребах кожного учня, на процесі співпраці зі своїми вихованцями, віддавати перевагу навчальному діалогу як формі взаємодії. Крім того, вчитель повинен створювати ситуації вільного вибору та відповідальності.

Всі ми бажаємо бачити уроки такими, де засвоювання знань було б не механічним процесом, а розвитком особистого, індивідуального мислення учня. На таких уроках учень повинен бути активним співбесідником вчителя.

Дуже часто вчителі скаржаться на те, що їхні учні пасивні, безініціативні на уроках, неохоче беруться за виконання додаткової творчої роботи, тобто пізнавальна активність таких учнів дуже низька. Але невже це є провина лише самих учнів, чи корінь її треба шукати у поведінці вчителя, його відношенні щодо організації уроку, та яку в ньому участь беруть учні. Загальне ставлення вчителя до вихованців і професійної діяльності залежить від його стилю спілкування. І.А.Зязюн виділяє авторитарний, демократичний та ліберальний стилі взаємодії.

При авторитарному стилі учень є пасивним виконавцем того, що йому диктує вчитель, особиста ініціатива такого учня пригнічена. Звісно, що таке ставлення вчителя до свого вихованця не може забезпечити формування його творчої активності.

При ліберальному стилі вчитель, навпаки, намагається не втручатися у життя школяра. Він дає учням повну свободу дії, та спостерігає тоді, коли потрібне його активне втручання. А.Белкін називає таких вчителів “педагогами-педоцентристами” і помічає, що їх не турбує поведінка та моральне становлення вихованців.

Особистісний підхід можливий лише при демократичному стилі, який “ґрунтується на глибокій повазі до особистості кожного” [2,216]; тобто вчитель розглядає вихованця як особистість, яку треба поважати, він розцінює учня як рівного собі. Це дуже важливо, так як тільки у цьому

разі вчитель здатен розпізнати учня та розвинути його особисті можливості. Та найважливіше – те, що самі учні відчують таке ставлення вчителя до них, в них з'являється упевненість у собі, ініціатива до творчої роботи, а це приводить до високого предметного результату. Отже, у сучасній системі освіти, де відбувається гуманізація навчання, авторитарному та ліберальному стилям керівництва навчання та виховання протиставляється стиль демократичний, який полягає в основі особистісно-орієнтованого навчання. А особистісно-орієнтоване навчання будується на принципі педагогічної взаємодії, співробітництва та співтворчості.

“Термін “співробітництво” свідчить про взаємодію і обопільність зусиль” [7,16]. Відповідно до принципу співробітництва, “ми маємо на увазі такий стиль відносин, який виключає будь-яке примушення з боку викладача” [5,35], кожен учень має право вільно обрати те чи інше рішення, “напрямок своєї діяльності” (Л.Латишина), а вчитель може допомогти вихованцю в цьому, обговорити його вибір. Створення ситуацій вільного вибору учнями навчального завдання, як говорить О.Я.Савченко, є ефективним засобом організації співробітництва.

Так, учень, наприклад, на уроці іноземної мови може вільно обрати варіант перевірочних завдань, написаних вчителем на дошці. Також учень має право вільно обрати картинку, яку він повинен бути описати на уроці, чи підготувати розповідь про улюбленого письменника тощо. Вчитель може запропонувати учням декілька варіантів перекладу тексту на іноземній мові, учні, у свою чергу, роблять свій вибір, обґрунтовують його, а вчитель допомагає їм знайти найбільш вдалий, точний варіант. Отже, учень сприймає необхідне навчальне завдання як вільно обране їм самим.

Важливою і цікавою формою “стимулювання” (О.Я.Савченко) учнів старших класів до співробітництва є

дозвіл їм визначити або вільно обрати домашнє завдання стосовно навчального матеріалу. Крім того, учні, які мають більші успіхи у навчанні, можуть скласти план організації наступного уроку та провести його замість вчителя. Вчитель та учні у цьому разі вдаються до такого виду співпраці як рольова гра, котра має назву “Я - вчитель”, відповідно до якої роль вчителя виконують учні, а викладач лише спостерігає і може втручатися у процес уроку, якщо учні-організатори натраплять на якісь труднощі. Такий вид співпраці відбувається між самими учнями і має велике значення: у вихованців з'являється більша відповідальність, адже тепер вони виконують функції вчителя. Вони розуміють, як непросто пояснити класу новий матеріал або перевірити його, поставити правильні запитання. Така форма співпраці значно підвищує рівень пізнавальної активності учнів, вчить їх творчо ставитись до навчання.

Ефективною формою співпраці вчителя та учнів є семінари, дискусії або диспути. Серед учнів старших класів користуються популярністю дискусії типа “круглого столу”. Тему дискусій обирає вчитель або самі учні. Якщо це англійська мова, це можуть бути, наприклад: “Звички та традиції народу Великобританії”, “Історія життя та загибелі Марії Стюарт, королеви Шотландії”, “Як поводитися іноземцю в англійських країнах” та інші. Таки дискусії вимагають від учнів не тільки знання учбового матеріалу, а й прояву творчості. Роль керівника у дискусіях або диспутах можуть виконувати як вчитель так і хтось з учнів.

Щодо організації співробітництва, треба зазначити те, що вчитель на уроках повинен спілкуватись не тільки з усім класом, а й з кожним учнем окремо. Це говорить про те, що вчитель має цікавитися особистістю кожного учня, його розумінням навчального матеріалу, його інтересами, і, крім того вчитель тим самим привчає вихованців до того, що він бачить кожного з них в будь-який момент уроку, і це є

своєрідним для учнів “стимулом у навчанні” (Е.П.Печерська). Якщо хтось із учнів задає в ході уроку нестандартне запитання, вчитель повинен допомогти вихованцю знайти відповідь на нього і якщо потрібно, змінити напрямок уроку відповідно до педагогічної ситуації, що виникла.

Дуже важливо, щоб учні як співавтори уроку брали участь і в його оцінці. Вчитель повинен радитись із учнями щодо вдалих або, навпаки, невдалих моментів уроку. Наприклад, вчитель може спитати учнів, чи вони помітили, “де втрачений час, де треба було б прискорити темп” [6,8]. Цим вчитель виявляє повагу, довіру до учнів як до дорослих людей, на думку яких він може спиратись при організації наступного уроку.

Отже, головне у педагогіці співробітництва – це свобода вибору своєї участі у навчальному процесі, забезпечення комунікативного напрямку у навчанні. Здійснення цього можливо лише шляхом ведення діалогу між вчителем та учнями. Саме діалогічна форма навчання полягає в основі співробітництва вчителя та учнів.

Перш за все, діалогічна форма навчання – це процес суб’єктивно-суб’єктивної взаємодії, процес, в основі якого лежить система: людина-вчитель – людина-учень, а точніше, особистість-вчитель – особистість-учень. Діалогічна форма навчання має багато переваг, а саме, вона “дозволяє учню бути не просто споживачем знань, але й активним співучасником їхнього здобутку” [1,43]. В основі цієї форми навчання лежить діалог. За останній час багато вчителів почали звертати свою увагу на діалог як форму спілкування.

Головною особливістю діалогу є те, що він збуджує учнів відстоювати свою точку зору, навчає їх поважати думку співбесідника. В ході учбового діалогу між вчителем та учнями виникає особливе спілкування, де його учасники “нащупують свій особистий погляд на світ” [4,184]. С.Курганов стверджує, що вчитель не зможе створити

цікавим навчальний предмет для учнів, не роблячи цього для себе. Організуючи урок-діалог, вчитель повинен мати й свої особисті проблеми, які він теж хоче розв'язати на протязі уроку. "Якщо вчителя не будуть на уроці мучити ці проблеми, ніякого діалогу не вийде, буде лише видимість, спектакль, гра у діалог" [4,184]. Тобто вчитель на уроці не повинен давати учням готові істини, а намагатися шляхом гіпотез, питань та відповідей на них відшукати ці істини разом із учнями. Таке правило, або методичну рекомендацію вчитель повинен мати на увазі, готуючись до вищезгаданих форм співпраці як семінари, дискусії та звичайні уроки, де вчитель пояснює новий матеріал або перевіряє його. Нетрадиційні уроки, проблемне навчання та групова робота є найбільш вдалимими формами для організації діалогічного спілкування. Лише завдяки діалогу учні зможуть відчутти себе справжніми співучасниками уроку.

Але, не дивлячись на ці важливі позитивні риси діалогічного навчання, діалог ще не ввійшов повністю у навчальний процес. Сьогодні монолог вчителя все ще лишається провідною формою спілкування вчителя та учнів. Саме монолог вчителя і є головним чинником пасивної поведінки учнів на уроках. Такий вчитель, готуючись до уроку, обмірковує його організацію таким чином: "Спочатку – перевірка домашнього завдання, потім – пояснення нового матеріалу, далі поставлю питання щодо розуміння нового тексту та робота учнів біля дошки". У такому разі вчитель "міркує "від себе", а не від учня" [6,2]. На таких уроках провідним є монолог вчителя, а не його діалог з учнями. Це стримує спілкування вчителя та учнів, викреслює особисту ініціативу вихованців. Такий підхід до навчального процесу не сприяє формуванню творчої особистості учнів. Учні повинні бути дійовими особами на уроці, і вчитель повинен враховувати це, готуючись до наступного уроку.

Одним із чинників переважання монологічного спілкування є використання в основному пояснювально-ілюстративного засобу навчання, відповідно до якого знання подаються учням вже в готовому вигляді, що приводить до пасивної поведінки учнів на уроці. Наприклад, на уроці англійської мови у СІШ №26, м. Кривого Рогу, знайомлення учнів з новою темою “Англія” велось саме таким чином. Вчитель повісив на дошці географічну карту країни і почав свою розповідь щодо неї. Учні уважно слухали, але лише кілька з них задали додаткові запитання. Тобто, думку всього класу щодо вивчаємої теми, що вони самі знають про вивчаєму країну, вчитель не отримав.

Такий метод навчання зумовлює авторитарність вчителя у його стосунках із учнями, вчителя не цікавлять особисті інтереси учнів, тобто тут немає особистісно-орієнтованого навчання, і, в загалом, це веде до низької пізнавальної активності учнів. Згодом це може привести до конфлікту у взаємодії вчителя та учнів. Тому перехід від монологу до діалогу як на уроках англійської мови, так і інших предметах просто необхідний. Та спілкування вчителя та учнів у формі діалогу буде ефективним лише якщо його учасники будуть зважати на такі вимоги.

Перш за все, при взаємодії вчитель та учні повинні мати рівні позиції. За таких обставин кожен з них має право погодитись або не погоджуватись із точкою зору співбесідника. Учень не повинен боятися, що вчитель його покарає за те, що він буде мати відмінну від вчителя думку, або зробить викладачу зауваження, або уточнення. Тобто, кожен із співучасників діалогу на уроці повинен поважати думку співбесідника. Як зауважує З.Абасов, “інколи можливість висловити свою точку зору щодо проблеми,... відстоювати її важніше, ніж отримати вірну відповідь...” [1,44]. Таке явище, нажаль, відбувається в школах нечасто, тому що вчителів перш за все цікавить результат навчання, як

добре учні засвоїли учбовий матеріал, а не те, як відбувається процес засвоювання цього матеріалу. Таке ставлення теж приводить до низького рівня пізнавального інтересу та пізнавальної активності учнів.

Отже, для підвищення рівня пізнавальної активності учнів, для розвитку творчої особистості вихованців, учбовий процес повинен будуватися на ідеї співробітництва, де вчитель і учні є рівноправними учасниками. А організація співробітництва передбачає свободу вибору своєї участі, заохочування учнів приймати участь в оцінці уроку та, звичайно, організовувати діалогічне навчання, основою якого є діалог вчителя та його учнів. Така форма взаємодії вчителя та учнів є основою особистісно-орієнтовано навчання, що забезпечує розвиток та формування творчої особистості кожного учня, збагачення його моральної та духовної культури. Це “забезпечує умови щодо самореалізації, самовиховання та самоствердження особистості” [3,53] вихованців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абасов З. Диалог в учебном процессе // Народное образование. – 1993. – № 9-10. – С.43-45.
2. Зязюн І.А. Майстерність педагогічного спілкування. Майстерність організації педагогічної взаємодії у навчанні// Педагогічна майстерність. – К., 1997. – С. 199-343.
3. Кондрашова Л.В. Современные подходы к организации обучения в вузе // Кондрашова Л.В. Процесс обучения в высшей школе. – Кривой Рог, 2000. – С.42-77.
4. Курганов С. Ребенок и взрослый в учебном диалоге [на уроке]// Народное образование. – 1989. – №2. – С. 183-184

5. Латышина Л. Вместо поучений – равноправное сотрудничество: [сотрудничество в учебном процессе]// Вестник высшей школы. – 1990. - № 12. – С.35-38.
6. Савченко О.Я. Учні – співавтори уроку// Початкова школа. – 1991. – №8. – С.2-8.
7. Трухін І.О. Що перешкоджає педагогіці співробітництва// Радянська школа. – 1990. – №4. – С.16-21.